ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
F. G. JACOBS
της 25ης Οκτωβρίου 1990 *

Κύριε Πρόεδρε,
Κύριοι δικαστές,

1. Η παρούσα υπόθεση παραπέμφθηκε στο Δικαστήριο, βάσει του άρθρου 177 της Συνθήκης ΕΟΚ, από το Tribunal du travail της Nivelles, τμήμα Wavre. Το ζήτημα που αφορά είναι αν συμβιβάζονται ορισμένες διατάξεις του βελγικού δικαίου με την οδηγία 79/7/ΕΟΚ περί της ίσης μεταχειρίσεως μεταξύ ανδρών και γυναικών σε θέματα κοινωνικής ασφαλίσεως (ΕΕ ειδ. έκδ. 05/003, σ. 160). Ενάγον της κύριας δίκης είναι το Caisse d' assurances sociales pour travailleurs indépendants « Integrity », ASBL, το οποίο άσκησε αγωγή, το 1983, κατά του Jean Leloup, ανεξάρτητου αρχιτέκτονα, ζητώντας την καταβολή οφειλόμενων ασφαλιστικών εισφορών. Κατά τη διάρκεια της δίκης, ο Leloup απεβίωσε και εναγόμενοι είναι ήδη η χήρα του Nadine Rouvroy και τα τρία τέκνα τους.

Το ιστορικό

2. Δυνάμει του άρθρου 1 του βασιλικού διατάγματος 38 της 27ης Ιουλίου 1967 (« το διάταγμα »), το ασφαλιστικό καθεστώς που ισχύει στο Βέλγιο για τους ανεξάρτητους επαγγελματίες καλύπτει τρεις κατηγορίες παροχών, συγκεκριμένα: α) τις οικογενειακές παροχές· β) τις παροχές συντάξεως και επιζώντων· και γ) τις παροχές λόγω ασθενείας ή αναπηρίας. Οι καταβαλλόμενες εισφορές έχουν ως βάση το εισόδημα του ασφαλισμένου. Ωστόσο, σύμφωνα με το άρθρο 12, παράγραφος 2, οι κατά νόμο υπόχρεοι για την καταβολή εισφορών απαλλάσσονται από την υποχρέωση αυτή, αν, εκτός της δραστηριότητάς τους ως ανεξαρτήτων επαγγελματιών, ασκούν συνήθως και κατά κύριο λόγο άλλη επαγγελματική δραστηριότητα, το δε εισόδημα από την εργασία τους ως ανεξαρτήτων επαγγελματιών δεν υπερβαίνει ορισμένο ποσό.

3. Το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 12, παράγραφος 2, του διατάγματος διευρύνθηκε με το άρθρο 37 του βασιλικού διατάγματος της 19ης Δεκεμβρίου 1967 (« το άρθρο 37 »). Η διάταξη αυτή παρέσχε στις έγγαμες γυναίκες, τις χήρες και τους σπουδαστές που δεν πληρούν την προϋπόθεση σχετικά με την άσκηση άλλης επαγγελματικής δραστηριότητας το δικαίωμα να ζητήσουν την εξομοίωσή τους προς τα αναφερόμενα στο άρθρο 12, παράγραφος 2, του διατάγματος πρόσωπα. Κατά τους εναγομένους, ο σκοπός του παραχωρηθέντος αυτού ευεργετήματος δεν ήταν σαφής κατά τον χρόνο της θεσπίσεώς του. Ωστόσο, κατά τη διάρκεια της παρούσας διαδικασίας, η Βελγική Κυβέρνηση διευκρίνισε ότι αντικείμενό του ήταν η απαλλαγή από την υποχρέωση καταβολής εισφορών ορισμένων κατηγοριών προσώπων, όπως οι οικοκυρές και οι σπουδαστές, τα οποία ασκούν παρεπόμενες δραστηριότητες ανεξάρτητου επαγγελματία, αλλά των οποίων η κύρια δραστηριότητα δεν αποτελεί « επαγγελματική δραστηριότητα » κατά την έννοια του εργατικού δικαίου. Οποιαδήποτε ασκούμενη από τα πρόσωπα αυτά δραστηριότητα ανεξάρτητου επαγγελματία θα έπρεπε κατ' ανάγκη να ήταν χρονικώς περιορισμένη, το δε αντλούμενο από αυτήν εισόδημα θα ήταν αναγκαστικά χαμηλό, αλλά, τα εν λόγω πρόσωπα δεν μπορούσαν, πριν από τη θέσπιση του άρθρου 37, να επικαλούνται το άρθρο 12, παράγραφος 2, του διατάγματος.

* Γλώσσα του πρωτοτύπου: η αγγλική.

4. Κατά τη διάρκεια της κύριας δίκης, οι εναγόμενοι υποστήριξαν ότι το γεγονός ότι το άρθρο 37 δεν επεκτείνει και στους έγγαμους άνδρες τα δικαιώματα που παρέχει στις έγγαμες γυναίκες, τις χήρες και τους σπουδαστές αντιβαίνει προς την οδηγία 79/7. Κατόπιν τούτου, υποβλήθηκε στο Δικαστήριο το εξής προδικαστικό ερώτημα:

« Είναι το άρθρο 37 του βασιλικού διατάγματος της 19ης Δεκεμβρίου 1967 περί γενικής ρυθμίσεως για την εφαρμογή του βασιλικού διατάγματος 38 της 27ης Ιουλίου 1967, περί οργανώσεως του ασφαλιστικού καθεστώτος των ανεξαρτήτων επαγγελματιών σύμφωνο προς την οδηγία (79/7/ΕΟΚ) της 19ης Δεκεμβρίου 1978 περί της προοδευτικής εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως μεταξύ ανδρών και γυναικών σε θέματα κοινωνικής ασφαλίσεως; »

5. Είναι προφανές ότι το Δικαστήριο δεν μπορεί να απαντήσει στο ερώτημα αυτό όπως είναι διατυπωμένο, εφόσον του ζητείται να αποφανθεί επί του αν συμβιβάζεται με την οδηγία 79/7 συγκεκριμένη διάταξη του βελγικού δικαίου. Κατά πάγια νομολογία, το Δικαστήριο δεν έχει αρμοδιότητα, στο πλαίσιο του άρθρου 177, να αποφαίνεται επί τέτοιων ζητημάτων (βλ., π.χ., την απόφαση της 7ης Μαρτίου 1990, Krantz, C-69/88, Συλλογή 1988, σ. I-583). Επομένως, φρονώ ότι το υποβληθέν ερώτημα πρέπει να εκληφθεί υπό την έννοια ότι ζητείται από το Δικαστήριο να αποφανθεί αν μια διάταξη εθνικού δικαίου με την οποία επιτρέπεται στις έγγαμες γυναίκες, τις χήρες και τους σπουδαστές που ασκούν δραστηριότητες ανεξάρτητου επαγγελματία να ζητούν την απαλλαγή τους από την υποχρέωση καταβολής ασφαλιστικών εισφορών, όταν το εισόδημά τους από μια τέτοια επαγγελματική δραστηριότητα δεν υπερβαίνει ορισμένο ποσό,παρόλο που δεν ασκούν καμιά άλλη αμειβόμενη εργασία, συμβιβάζεται με την οδηγία 79/7, όταν η ίδια ευχέρεια δεν παρέχεται στους έγγαμους άνδρες και τους χήρους.

Καίτοι η ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου διαφορά αφορά τα δικαιώματα των έγγαμων ανδρών, κανείς δεν ισχυρίστηκε ότι υπάρχει οποιαδήποτε διαφορά μεταξύ της καταστάσεως των εγγάμων ανδρών και των χήρων.

Η οδηγία 79/7

6. Σύμφωνα με το άρθρο της 1, η οδηγία 79/7 αποσκοπεί « στην προοδευτική εφαρμογή ... της ίσης μεταχειρίσεως μεταξύ ανδρών και γυναικών σε θέματα κοινωνικής ασφαλίσεως ». Το άρθρο 2 της οδηγίας ορίζει:

« Η παρούσα οδηγία εφαρμόζεται επί του ενεργού πληθυσμού συμπεριλαμβανομένων και των ανεξάρτητα εργαζομένων των οποίων η δραστηριότητα έχει διακοπεί λόγω ασθενείας, ατυχήματος ή μη ηθελημένης ανεργίας και επί των προσώπων που αναζητούν εργασία, καθώς και επί των συνταξιούχων και των αναπήρων εργαζομένων. »

Δυνάμει του άρθρου της 3, παράγραφος 1, στοιχείο α, η οδηγία εφαρμόζεται στα νομικά συστήματα που εξασφαλίζουν προστασία κατά (μεταξύ άλλων) ασθενείας, αναπηρίας και γήρατος. Η οδηγία δεν εφαρμόζεται επί των παροχών επιζώντων προσώπων ούτε επί των οικογενειακών παροχών, « εκτός αν πρόκειται για οικογενειακές παροχές που χορηγούνται ως προσαύξηση παροχών που οφείλονται λόγω των κινδύνων που αναφέρονται στην παράγραφο 1, περίπτωση α » (άρθρο 3, παράγραφος 2).

7. Το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας ορίζει:

« Η αρχή της ίσης μεταχειρίσεως συνεπάγεται την απουσία κάθε διακρίσεως που βασίζεται στο φύλο, είτε άμεσα είτε έμμεσα, σε συσχετισμό ιδίως με την οικογενειακή κατάσταση και ιδιαίτερα όσον αφορά ... την υποχρέωση καταβολής εισφορών και τον υπολογισμό των εισφορών... »

8. Έτσι, όπως υπογραμμίζει η Επιτροπή, το άρθρο 4 απαγορεύει κάθε διάκριση λόγω φύλου, όσον αφορά την υποχρέωση καταβολής εισφορών στα νομικά συστήματα κοινωνικής ασφαλίσεως που εξασφαλίζουν προστασία κατά ασθενείας, αναπηρίας και γήρατος. Όλοι αυτοί οι κίνδυνοι προβλέπονται από το διάταγμα. Εξάλλου, από το άρθρο 2 της οδηγίας σαφώς προκύπτει ότι ο Leloup εμπίπτει στο προσωπικό πεδίο εφαρμογής της.

9. Από τη νομολογία του Δικαστηρίου σχετικά με την οδηγία απορρέει ότι η απαγόρευση διακρίσεων του άρθρου 4, παράγραφος 1, παράγει άμεσα αποτελέσματα μετά τις 23 Δεκεμβρίου 1984, τελευταία ημέρα για την εφαρμογή της οδηγίας. Από τη νομολογία επίσης του Δικαστηρίου προκύπτει ότι, έως ότου τα κράτη μέλη θεσπίσουν τα αναγκαία εκτελεστικά μέτρα, τα πρόσωπα του ενός φύλου έχουν το δικαίωμα να υπάγονται σε οποιοδήποτε ευνοϊκότερο καθεστώς ισχύει για τα πρόσωπα του ετέρου φύλου που βρίσκονται οπωσδήποτε στην ίδια κατάσταση, « καθεστώς που, ενόσω δεν έχουν εκδοθεί εκτελεστικά μέτρα της οδηγίας αυτής, εξακολουθεί να παραμένει το μόνο ισχύον σύστημα αναφοράς » (βλ., π.χ., την απόφαση της 29ης Μαρτίου 1987, McDermott και Cotter, σκέψη 18, 286/85, Συλλογή 1987, σ. 1453).

Το υποβληθέν στο Δικαστήριο προδικαστικό ερώτημα

10. Η Βελγική Κυβέρνηση υποστηρίζει ότι η εφαρμογή του άρθρου 37 δεν εξαρτάται από το φύλο αλλά από κοινωνικοοικονομικά κριτήρια, δεδομένου ότι είναι περισσότερο πιθανό έγγαμες γυναίκες, χήρες και σπουδαστές και όχι έγγαμοι άνδρες και χήροι να ασκούν παρεπόμενες δραστηριότητες ανεξάρτητου επαγγελματία. Ωστόσο, το γεγονός ότι οι έγγαμοι άνδρες και οι χήροι δεν δικαιούνται να επικαλούνται το άρθρο 37, έστω και όταν, υπό όμοιες περιστάσεις, ασκούν τέτοιες δραστηριότητες, αρκεί, κατά τη γνώμη μου, για να καταστήσει τη διάταξη αυτή ασυμβίβαστη με την αρχή της ίσης μεταχειρίσεως. Η Βελγική Κυβέρνηση υπογραμμίζει επίσης ότι και οι άρρενες σπουδαστές μπορούν να επικαλούνται το άρθρο 37, ενώ δεν μπορούν να κάνουν το ίδιο όλες οι γυναίκες, αλλά μόνο οι έγγαμες και οι χήρες. Το δεύτερο αυτό σημείο είναι εντελώς άσχετο με το ζήτημα αν η διάταξη αυτή εισάγει διακρίσεις: το ουσιώδες είναι ότι οι έγγαμοι άνδρες και οι χήροι δεν δικαιούνται να την επικαλούνται.

11. Εξάλλου, η Βελγική Κυβέρνηση επισημαίνει ότι η εφαρμογή του άρθρου 37 δεν είναι αυτόματη, αλλά ότι τα άτομα που επιθυμούν να το επικαλεσθούν πρέπει να ζητούν την εξομοίωσή τους προς τα αναφερόμενα στο άρθρο 12, παράγραφος 2, του διατάγματος πρόσωπα. Κατά τη Βελγική Κυβέρνηση, η υποβολή ή όχι μιας τέτοιας αιτήσεως εξαρτάται πράγματι από το δικαίωμα του αιτούντος να απαιτήσει παροχές. Η Βελγική Κυβέρνηση ισχυρίζεται ότι οι ανεξάρτητοι επαγγελματίες δεν μπορούν να αξιώνουν παροχές εξ ιδίου δικαιώματος παροχές, εφόσον δεν έχουν καταβάλει εισφορές. Εντούτοις, τα πρόσωπα που ζητούν την εφαρμογή του άρθρου 37 έχουν στις περισσότερες περιπτώσεις παρεπόμενο δικαίωμα για παροχές λόγω εισφορών που έχουν καταβληθεί, στην περίπτωση των εγγάμων γυναικών και των χηρών, από τους συζύγους τους και, στην περίπτωση των σπουδαστών, από τους γονείς τους. Οι έγγαμοι άνδρες που δεν μπορούν επί του παρόντος να επικαλούνται το άρθρο 37, μπορούν να προβάλλουν, μετά το 1985, παράγωγα δικαιώματα για ορι-

σμένους τύπους παροχών, πολλές όμως έγγαμες γυναίκες δεν έχουν, στην πράξη, παρά σύντομη μόνο επαγγελματική σταδιοδρομία, οπότε τα δικαιώματα που έλκουν από τους συζύγους τους είναι ασήμαντα.

12. Εξάλλου, η Βελγική Κυβέρνηση διατείνεται ότι η κατάργηση του άρθρου 37 ή η επέκτασή του στους έγγαμους άνδρες θα δημιουργούσε έμμεση διάκριση. Η κατάργησή του θα επέβαλλε σε περισσότερες γυναίκες απ' ό,τι σε άνδρες την υποχρέωση καταβολής εισφορών, εφόσον υπάρχουν περισσότερες έγγαμες γυναίκες απ' ό,τι έγγαμοι άνδρες οι οποίες, παράλληλα με τα οικιακά τους καθήκοντα, ασκούν περιορισμένης εκτάσεως δραστηριότητες ανεξάρτητου επαγγελματία προς ισοσκέλιση του οικογενειακού προϋπολογισμού. Αν το άρθρο 37 επεκτεινόταν και στους έγγαμους άνδρες, θα ήταν ανάγκη να αποφευχθεί, κατά τη Βελγική Κυβέρνηση, στο πλαίσιο ενός και του αυτού νοικοκυριού, η δυνατότητα επικλήσεώς του και από τους δύο συζύγους, διότι άλλως θα ήταν δυνατό να προκύψει μια κατάσταση όπου ούτε ο ένας ούτε ο άλλος να μπορεί να αξιώσει παροχές. Επιπλέον, εφόσον πολλές έγγαμες γυναίκες ασκούν αμειβόμενη επαγγελματική δραστηριότητα μόνο για μια μικρή περίοδο της δυνητικής επαγγελματικής τους σταδιοδρομίας, οι καταβλητέες παροχές θα ήταν σε ορισμένες περιπτώσεις χαμηλότερες όταν την εφαρμογή του άρθρου 37 ζητεί ο σύζυγος, ενώ το αντίθετο θα συνέβαινε όταν την εφαρμογή ζητεί η σύζυγος.

13. Σε ορισμένα από τα επιχειρήματα αυτά μπορεί να δοθεί εν συντομία η απάντηση ότι, όπως παρατηρεί και η Επιτροπή, η οδηγία 79/7 δεν κάνει καμία διάκριση μεταξύ θετικής διακρίσεως υπέρ των ατόμων του ενός φύλου και αρνητικής διακρίσεως. Εντός του πεδίου εφαρμογής της, η εν λόγω οδηγία απαιτεί την κατάργηση κάθε διακρίσεως λόγω φύλου. Επομένως, τα κράτη μέλη δεν μπορούν να δικαιολογούν ανισότητες στη μεταχείριση με το επιχείρημα ότι οι επίμαχες διατάξεις είναι ευνοϊκές για τις γυναίκες.

14. Μια περισσότερο ερειδόμενη σε αρχές απάντηση στη γενική θεώρηση της Βελγικής Κυβερνήσεως είναι ότι οι υποθετικές περιπτώσεις επί των οποίων αυτή βασίζεται — δηλαδή το γεγονός ότι σε όλα τα αντρόγυνα ο σύζυγος είναι αυτός που κυρίως συντηρεί το νοικοκυριό, ενώ οποιαδήποτε αμειβόμενη επαγγελματική δραστηριότητα της συζύγου δεν είναι παρά συμπληρωματική — συνιστούν αυτές καθεαυτές δυσμενείς διακρίσεις. Δεν λαμβάνουν υπόψη τα αντρόγυνα που επιθυμούν να οργανώσουν τη ζωή τους επί εναλλακτικών βάσεων. Υπέρ ακριβώς των προσώπων αυτών, μεταξύ άλλων, θεσπίστηκε η οδηγία 79/7 (καθώς και οι άλλες διατάξεις της κοινοτικής νομοθεσίας περί της ίσης μεταχειρίσεως μεταξύ ανδρών και γυναικών). Όλα τα μνημονευόμενα από τη Βελγική Κυβέρνηση προβλήματα μπορούν — και, δυνάμει της οδηγίας, πρέπει — να επιλύονται κατά τρόπο μη συνιστώντα δυσμενή διάκριση, ώστε το δικαίωμα που έχει ένα πρόσωπο να επικαλείται μια διάταξη όπως το άρθρο 37 να μην εξαρτάται από ένα αυθαίρετο στοιχείο όπως το φύλο αλλά από αντικειμενικούς παράγοντες όπως το εισόδημα του ενδιαφερομένου και ο χρόνος που αυτός ή αυτή αφιερώνει στην άσκηση μιας αμειβόμενης επαγγελματικής δραστηριότητας. Αν, εντός μιας οικογενείας, πρέπει να γίνει επιλογή ως προς το ποιος από τους δύο συζύγους μπορεί να ζητήσει την υπαγωγή του σε μια διάταξη όπως το άρθρο 37, τα κράτη μέλη δεν έχουν το δικαίωμα να εμποδίζουν τον σύζυγο από το να αξιώνει κάτι τέτοιο στηριζόμενα στην υπόθεση ότι θα είναι σε όλες τις περιπτώσεις περισσότερο ευνοϊκό για μια οικογένεια να προβάλλει τη σχετική αξίωση η σύζυγος.

15. Ωστόσο, διατηρώ ορισμένες αμφιβολίες ως προς το αν το άρθρο 37 μπορεί να θεωρηθεί εξ ολοκλήρου ασυμβίβαστο με την οδηγία 79/7.

Πρέπει να παρατηρηθεί ότι ορισμένες από τις παροχές που προβλέπει το διάταγμα για τους ανεξαρτήτους επαγγελματίες (δηλαδή οι οικογενειακές παροχές και οι παροχές επιζώντος) αποκλείονται, τουλάχιστον υπό ορισμένες περιστάσεις, σύμφωνα με το άρθρο της 3, παράγραφος 2, από το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 79/7. Κατόπιν τούτου, τίθεται το ζήτημα καίτοι κάτι τέτοιο δεν εθίγη από τους διαδίκους που κατέθεσαν παρατηρήσεις — μήπως η οδηγία εφαρμόζεται μόνο κατά το μέτρο που οι εισφορές αφορούν τις αναφερόμενες σ' αυτήν παροχές. Σχετικά με το ζήτημα αυτό, είμαι της γνώμης ότι η οδηγία εφαρμόζεται συνολικώς επί των εισφορών που καταβάλλονται δυνάμει του διατάγματος, εφόσον αυτές δεν μπορούν να συνδεθούν με συγκεκριμένη παροχή. Αν η οδηγία δεν επρόκειτο να ισχύει υπό τέτοιες περιστάσεις, τότε η εφαρμογή της θα ματαιωνόταν, όσον αφορά την υποχρέωση καταβολής εισφορών, κάθε φορά που τα κράτη μέλη θα περιελάμβαναν στο πεδίο εφαρμογής των εισαγουσών διακρίσεις εθνικών διατάξεων παροχές μη καλυπτόμενες από την οδηγία παράλληλα με αναφερόμενες σ' αυτήν παροχές.

16. Είναι, εντούτοις, δυνατόν, στο πλαίσιο της υπό κρίση υποθέσεως, η κατάσταση να είναι διαφορετική. Όπως προκύπτει από το rapport au roi που προηγήθηκε της εκδόσεως του διατάγματος η πρόθεση της Κυβερνήσεως ήταν, αν και θα έπρεπε να καταβάλλονται εφάπαξ εισφορές, τα χορηγούμενα ποσά να κατανέμονται κατ' αναλογία προς τους αναφερόμενους στο άρθρο 1 κινδύνους. Οι διάδικοι που κατέθεσαν παρατηρήσεις στο πλαίσιο της παρούσας διαδικασίας δεν λαμβάνουν θέση ως προς το ζήτημα ποια τύχη επιφυλάσσεται στις εισφορές που έχουν καταβληθεί δυνάμει του διατάγματος. Η Βελγική Κυβέρνηση δεν εκπροσωπήθηκε κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση και, επομένως, δεν μπόρεσε να διαφωτίσει το Δικαστήριο επί του σημείου αυτού. Κατά τη γνώμη μου, εφόσον το αξιούμενο από το ενάγον ποσό (σε περίπτωση που αυτό θα εισπραττόταν) θα κατανεμόταν κατ' αναλογία προς τους αναφερόμενους στο άρθρο 1 του διατάγματος κινδύνους, τότε η οδηγία παρέχει μέσο άμυνας μόνο εφόσον η αξίωση του ενάγοντος αναφέρεται σε εισφορές σχετικά με παροχές που εμπίπτουν στο ουσιαστικό πεδίο εφαρμογής της οδηγίας. Το γεγονός ότι η Βελγική Κυβέρνηση επέλεξε να ενσωματώσει σε ένα και το αυτό νομοθετικό κείμενο διατάξεις αφορώσες παροχές εμπίπτουσες στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας μαζί με διατάξεις αφορώσες παροχές μη υπαγόμενες σ' αυτό το πεδίο εφαρμογής, δεν μπορεί, κατά τη γνώμη μου, να καταστήσει την οδηγία εφαρμοστέα επί των τελευταίων αυτών διατάξεων.

17. Κατά συνέπεια, φρονώ ότι στο υποβληθέν από το Tribunal du travail προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η εξής απάντηση:

« 1) Ο αποκλεισμός βάσει μιας εθνικής νομοθεσίας των εγγάμων ανδρών και των χήρων που ασκούν δραστηριότητες ανεξαρτήτου επαγγελματία από το δικαίωμα να ζητούν, υπό ορισμένες περιστάσεις, την απαλλαγή τους από την υποχρέωση καταβολής εισφορών σε νομικό σύστημα κοινωνικής ασφαλίσεως που παρέχει προστασία κατά ενός ή περισσοτέρων από τους κινδύνους που αναφέρονται στην οδηγία 79/7/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 19ης Δεκεμβρίου 1978 είναι ασυμβίβαστος με την οδηγία αυτή εφόσον παρόμοια ευχέρεια παρέχεται στις έγγαμες γυναίκες και τις χήρες υπό τις ίδιες περιστάσεις.

2) Όταν ένα νομικό σύστημα κοινωνικής ασφαλίσεως το οποίο περιλαμβάνει διατάξεις εισάγουσες διακρίσεις λόγω φύλου:

α) καλύπτει τόσο κινδύνους που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας όσο και κινδύνους που δεν εμπίπτουν σ' αυτό το πεδίο εφαρμογής,

β) προβλέπει κατανομή των καταβλητέων εισφορών κατ' αναλογία προς τους καλυπτόμενους από το σύστημα αυτό κινδύνους,

τότε η οδηγία εφαρμόζεται μόνο επί των εισφορών που αφορούν τους κινδύνους που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της.

3) Από τις 23 Δεκεμβρίου 1984 μπορεί να γίνεται επίκληση ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως που έχει τεθεί με το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας προκειμένου να αποκλείεται η εφαρμογή κάθε μη σύμφωνης με την αρχή αυτή εθνικής διατάξεως.

4) Ελλείψει πλήρους εφαρμογής της οδηγίας, τα πρόσωπα του ενός φύλου δικαιούνται να υπάγονται στο ευνοϊκότερο σύστημα που ισχύει για τα πρόσωπα του άλλου φύλου που βρίσκονται στην ίδια κατάσταση. »